

Gatis Krūmiņš

PIRMIE SOĻI LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS KOLEKTIVIZĀCIJAS VIRZIENĀ 1940. GADĀ

Padomju okupācija radikāli mainīja Latvijas lauksaimniecību. Atšķirībā no citām tautsaimniecības nozarēm lauksaimniecībā radikāli tika mainīts arī pats saimniekošanas veids – individuālās zemnieku saimniecības tika kolektivizētas, pēc PSRS parauga apvienotas kopsaimniecībās – kolhozos un sovhozos. Ar lauksaimniecības kolektivizāciju 1949. gadā noslēdzās Latvijas sovetizācija kopumā. Šī pētījuma mērķis ir lauksaimniecības politikas izpēte 1940. gada otrajā pusē, akcentu liekot uz darbībām, kas jau tobrīd nepārprotami bija vērstas kolektivizācijas virzienā. Historiogrāfijā padomju lauksaimniecības politikā pamatoti akcentēta tā sauktā padomju zemes reforma. Taču mazāka uzmanība pievērsta citiem lauksaimniecības politikas aspektiem, gandrīz nemaz nav pieminēta lauksaimniecības politikas plānošana un likumdošanas aktu sagatavošana. Pētījumā ir izmantoti Latvijas Valsts arhīva (LVA) un Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) dokumenti – Latvijas PSR amatpersonu savstarpējā sarakste, kā arī sarakste ar PSRS institūcijām un amatpersonām, zemāka līmeņa amatpersonu atskaites augstākajām PSRS un Latvijas PSR amatpersonām, PSRS un Latvijas PSR likumdošanas akti un likumprojekti.¹ Vairāku dokumentu saturs tiks publiskots pirmoreiz. Kā papildu avots izmantoti arī Latvijas teritorijā izdotie centrālie un reģionālie periodiskie izdevumi.

LAUKSAIMNIECĪBAS POLITIKA NO OKUPĀCIJAS
LĪDZ PADOMJU VARAS PASLUDINĀŠANAI
(1940. GADA 17. JŪNIJS – 22. JŪLIJS)

OKUPĀCIJA

1940. gada 17. jūnijā PSRS karaspēks pārgāja Latvijas robežu, pēc PSRS ultimāta (ko Latvijas prese nodēvēja par “paziņojumu”) atkāpās Latvijas Republikas valdība, pēc trim dienām tika izveidota

jauna valdība Augusta Kirhenšteina vadībā, taču gandrīz nekas ārēji neliecināja par valsts okupāciju, neatkarības zaudēšanu. PSRS karspēks Latvijā atradās jau no 1939. gada rudens, un viss notika ar Latvijas Republikas vadības piekrišanu – lai arī valdība atkāpās, Kārlis Ulmanis turpināja darboties kā Valsts prezidents. Turpināja darboties visas valsts pārvaldes institūcijas – Valsts kanceleja, Valsts prezidenta sekretariāts, ministrijas un kameras, pat armija un Aizsargu organizācija netika izformēta. Visi periodiskie izdevumi un radio slavināja neatkarīgu, demokrātisku Latviju, draudzību ar PSRS, vecās un jaunās valdības amatpersonas aicināja palikt “savā vietā” un radikālas pārmaiņas nesolīja. Pārmaiņas tika solītas demokrātiskas – jaunas Saeimas vēlēšanas, tiesības minoritātēm utt. Radiorunā jaunais iekšlietu ministrs Vilis Lācis 20. jūnijā solīja personas un pilsoņu īpašumtiesību neaizskaramību, Satversmes ievērošanu. Jaunajai valdībai, tās pazīstamākajam ministram V. Lācim neskaitāmus apsveikumus sūtīja pašvaldības, pilsoņi, organizācijas. Neapšaubāmi, ka pirmajā brīdī valdības krišanu apsveica ne tikai komunisti un Latvijas valsts ienaidnieki, bet arī tie, kuri bija pret autoritārismu un cerēja uz demokrātijas atjaunošanu. Taču parādījās arī citi akcenti – 28. jūnijā tika publiskotas “Latvijas Komunistiskās partijas prasības Latvijas jaunajai valdībai”, kurās tika pieprasīta valsts kontrole pār lielākajām bankām un uzņēmumiem, valsts un tautas ienaidnieku īpašumu konfiskācija. Tika prasīta lielsaimniecību (platība netika konkretizēta, bija tikai norāde – kas līdzinās mērenai muižai) zemes konfiskācija, ne pilnīga, atstājot īpašniekiem zemi “vidējas saimniecības lielumā”. Taču ļoti zīmīgi ir divi prasību teikumi: “*Nedrīkst aiztikt darba zemniecības zemi, lopus, inventāru vai kaut kā citādi ierobežot viņu tiesības. Nedrīkst uzspiest zemniekiem kolektivizāciju pret viņu pašu gribu.*”² Šis kolektivizācijas noliegums drīzāk skanēja kā brīdinājums, ka tāda sekos, un tas notika jau jūnija beigās! Historiogrāfijā plaši izmantoti zemkopības ministra, nākamā zemkopības tautas komisāra Jāņa Vanaga vārdi 1940. gada 7. jūlijā: “*Dažādu baumu izplatītāji ierodas lauku mājās un cenšas lauku iedzīvotājus iebaidīt ar kolhoziem. Nekas tamlīdzīgs nenotiks, jo tagadējā valdība ļoti labi pazīst latviešu zemnieku un viņu psiholoģiju. Tiem zemniekiem, kas sapratīs jaunā laika garu un priekšzīmīgi veiks savu darbu, viņu īpašumi un manta netiks aizskarta.*”³ Lai arī ārēji pirmajās tās pastāvēšanas dienās A. Kirhenšteina valdība šķita nekomunistiska,⁴ 1940. gada 2. jūlijā apstiprināto zemkopības ministra J. Vanaga⁵ kandidatūru jau 22. jūnijā izvirzīja LKP CK Sekretariāts,⁶ taču publiski, protams, tas neizskanēja. Jau pieminētais jaunieceltais zemkopības ministrs, uzrunājot Zemkopības ministrijas vadošos darbiniekus, norādīja, ka “*jaunās valdības deklarācijā jau bija jautājums, ka darba zemniecības manta, lopi un*

*inventārs netiks aizskarti. Tāpat nebūs un netiks izdarīta nekāda piespiedus kolektivizācija.*⁷ Šādu vai līdzīgu tekstu A. Kirhenšteina valdības deklarācijas tekstā nav iespējams atrast,⁸ tur runa bija faktiski tikai par lielo un nesatricināmo draudzību ar PSRS. Jaunieceltais ministrs valdību bija sajaucis ar Komunistisko partiju, šis ministra paziņojums vārds vārdā saskanēja ar jau iepriekš pieminētajām LKP “prasībām”. No sevis J. Vanags pielika klāt vien mašīnu koplietotavu izveidošanas nepieciešamību darba zemniecības vajadzībām. Šo “kļūmi” tobrīd neviens nepamanīja, un J. Vanaga izteikumus nodrukāja arī presē. Tie vērīgākam lasītājam *de facto* liecināja, ka valdība un Komunistiskā partija jau ir viens un tas pats. Par faktisko zemkopības ministru – LKP CK Lauksaimniecības nodaļas vadītāju 30. jūnijā tika apstiprināts atslēdznieks Jānis Salnis,⁹ ar lauksaimniecību pilnīgi nesaistīts cilvēks, taču, kā vēlāk izrādīsies, pārliecināts kolektivizācijas piekritējs.

Jāakcentē būtisks aspekts, kura cēloņus Latvijas vēsturnieki līdz šim nav padziļināti analizējuši, – okupantiem izdevās Latvijas valsts demontāžā iesaistīt Latvijas valsts varas institūcijas ar tautas vadoni K. Ulmani priekšgalā. Īpaši neiztīrājot šo aspektu, tomēr jānorāda, ka virkne līdz 1940. gada 21. jūlijam pieņemto lēmumu nepārprotami jau bija sovetizācijas virzienā – par strādnieku komitejām, politiskajiem vadītājiem armijā, Aizsargu organizācijas likvidēšanu. Turpmākās nacionalizācijas neapšaubāmi sagatavoja likums “Par kaitniecības apkarošanu”, kura pirmais pants skanēja – *“aizliegts iznīcināt, bojāt un nobēdzināt savu un svešu mantu nolūkā ar šādu darbību kaitēt valsts un sabiedriskām interesēm*”.¹⁰ Vissvarīgākais, protams, bija laicīgi aizliegt savas mantas nobēdzināšanu, lai to nacionalizējot pēc tam varētu sagrābt okupācijas režīms. Tāpat gaidāmo zemes reformu kā kolektivizācijas pirmo fāzi ievērojami atviegloja likuma “Par zemes spekulāciju” pieņemšana, kura pirmais punkts noteica: *“Lauku nekustamos īpašumus līdz turpmākam aizliegts atsavināt, iegūt, apvienot vai sadalīt bez tieslietu un zemkopības ministru atļaujas*”.¹¹ Tas nozīmēja, ka zemes tirgus tika bloķēts un zemnieki nevarēja izvairīties no nākamās nacionalizācijas un zemes reformas postošajām sekām, kaut vai fiktīvi sadalot lielāku īpašumu radnieku starpā. Pseidovēlēšanu rīkošanā PSRS režīms jau bija guvis ievērojamu pieredzi Polijai un Somijai atņemtajos apgabalos, bažas par to, kā šī metode īstenosies, šoreiz bija bez pamata. 1940. gada 14.–15. jūlija vēlēšanās pārliecinoši “uzvarēja” vienīgais kandidātu saraksts, kura programmā (prasībās) bija teikts: *“Plaša valsts palīdzība sikzemniekiem un bezzemniekiem zemes iegūšanā*”.

Šāda solījuma izpilde bija iespējama, vienīgi pārdaļot zemes īpašumus, jo brīvas lauksaimniecības zemes Latvijā nebija.

PADOMJU VARAS PASLUDINĀŠANA.
DEKLARĀCIJA "PAR ZEMI"

1940. gada 21. jūlijā uz savu pirmo sēdi sanāca tā sauktā Tautas saeima, kura uzreiz pieņēma radikālus lēmumus – izsludināja padomju varu un lūdza Latvijas uzņemšanu PSRS. Tas lielākajai tautas daļai bija milzīgs pārsteigums, jo tā saukto vēlēšanu priekšvakarā un pašu vēlēšanu laikā par tādām lietām neviens nerunāja. Latvijas tauta bija nostādīta fakta priekšā – neatkarīga Latvija vairs neeksistēja. Protestēja vienīgi Latvijas diplomāti ārvalstīs, taču Latvijā varas grožus jaunie saimnieki turēja stingri un pārliecinoši. Okupācijas vara vairs neslēpās aiz Latvijas varas institūciju muguras, tā sāka darboties atklāti. 1940. gada 22. jūlijā Tautas saeima zemi pasludināja par valsts īpašumu, kā zemnieku saimniecības maksimālo lielumu noteica 30 hektārus. Tautas saeimas pieņemtā deklarācija "Par zemi" ietvēra virkni agresīvu un uz vardarbību aicinošu frāžu, faktiski par "personām ārpus likuma", tautas ienaidniekiem pirmo reizi pasludinot turīgākos zemniekus. Tika publiskoti divi deklarācijas "Par zemi" varianti. Pirmajā variantā (to nolasīja zemkopības ministrs J. Vanags) tika iekļauti vārdi, kuri precīzi raksturoja turpmākās prioritātes laukos: *"Parazītu ekspluatatoru zemes saimnieku iznīcināšana ir viens uzdevums. Ar šo iznīdēšanu saistītā palīdzība bezzemniekiem un mazzemniekiem apgādāšanā ar zemi nozīmē galu zemnieku nabadzībai un postam, visiem pastāvošiem kapitālistu un pelēko baronu politiskās un ekonomiskās varas līdzgaitniekiem."*¹² Interesanti, ka īsā starplaikā, kamēr uzstājās divi deputāti, jau bija gatavs cits, līdzīgs, bet niansēs atšķirīgs deklarācijas variants, kurā formulējums *"saimnieku iznīcināšana"* bija mīkstināts ar *"parazitiskā – ekspluatatoriskā privātā zemes īpašumu likvidācija un uz to pamatotā plašā valsts palīdzība bezzemniekiem un sīkzemniekiem"*. Taču vienlaikus tika konstatēts, ka *"no šīs dienas mūsu zemē nav un nebūs vietas tiem, kas dzīvojuši no darba zemniecības sviedriem, nebūs vietas ekspluatatoriem – lielgruntniekiem un viņu piekritējiem"*.¹³ Par šī deklarācijas varianta izcelsmi precīzi liecina pēdējais teikums – ir pieminēti *"kapitālisti, muižnieki un citi ekspluatatori"*. Pirmajā variantā starp ekspluatatoriem nebija pieminēti muižnieki, deklarācijas "pielabotājs" diemžēl nebija informēts, ka muižas Latvijā likvidēja jau pirms 20 gadiem un pat atlikušie bijušie muižnieki no Latvijas pēc Ādolfa Hitlera aicinājuma bija izceļojuši. Arī frāze *"vadieties no darba zemniecības dzīvības interesēm"* nepārprotami liecina, ka deklarācijas sākotnējais teksts ir bijis krievu valodā (жизненный интерес) un steigā tulkots. Šo dokumentu kvalitāte liek izvīrēt visai ticamu versiju, ka tie tika gatavoti lielā steigā, ka nebija iepriekš (piemēram, jau 1940. gada 17. jūnijā vai vēl agrāk) rūpīgi izstrādāta detalizēta Latvijas sovetizācijas plāna, ka Latvijū tobrīd kontrolējošā cilvēku grupa (nevaru atrast citu apzīmējumu) no PSRS atsūtītajiem

pārvaldniekiem un viņu “publiskajai sejai” – rīkojumu izpildītājiem, tā sauktajiem deputātiem, valdības locekļiem un Latvijas Komunistiskās partijas pārstāvjiem) improvizēja, vadoties no Maskavas norādījumiem, pieredzes “sociālisma celtniecībā” PSRS un mērķa – iespējami ātrāk likvidēt atšķirības starp PSRS un Latviju visās dzīves jomās. Par to, ka pieņemtos lēmumus līdz sākumiem gatavoja cilvēki no Maskavas, nav ne mazāko šaubu. LKP CK par sagatavoto “Deklarāciju par zemi” PSRS vēstniecības ziņnesis Ž. Spure informēja 18. jūlijā.¹⁴ Kritisko maksimālo robežu zemnieku saimniecības lielumā (30 hektāri), tāpat kā vēlāk vairākas citas ar zemes reformu saistītās nianšes, identiskas noteica trīs vēl neatkarīgu valstu (Latvijas, Lietuvas un Igaunijas) varas institūcijas (PSRS vēl nebija “piekritusi” Baltijas valstis uzņemt savā sastāvā). Ņemot vērā šo lēmumu patiesos pieņēmējus, nerodas ne mazākās šaubas par šo lēmumu patiesajiem mērķiem.

Vienlaikus padomju vara turpināja solīt neuzspiest kolhozus. Tautas saeimas 1940. gada 22. jūlijā pieņemtajā deklarācijā par zemi bija arī teikts: “*Visa līdz šim darba zemniecības īpašumā esošā zeme, tāpat kā tā zeme, kuru valsts nodos bezzemniekiem un sīkzemniekiem, tiek nodota darba zemnieku lietošanā uz visiem laikiem. Katrs mēģinājums aizskart zemnieku personīgo īpašumu vai darba zemniekiem pret viņu gribu uzspiest kolektīvās saimniecības tiks stingri apkarots, jo tas nāk par ļaunu tautas un valsts interesēm.*”¹⁵ Šeit gan jāpiebilst, ka PSRS vadība bija izstrādājusi ļoti efektīvu sistēmu, lai tās politika izskatītos pēc “tautas gribas”, viens no lielākajiem šīs sistēmas panākumiem bija trīs neatkarīgu Baltijas valstu “brīvprātīga” iestāšanās PSRS.

Iepazīstoties ar iepriekšminētajiem dokumentiem (vai tā bija paviršība vai mērķtiecīga rīcība, ka “Darba Zemniekā”¹⁶ tika nopublicēti abi minētās deklarācijas varianti?), Latvijas zemniekiem nevarēja rasties šaubas par jaunās varas turpmāko rīcību. Lai arī tika noliegta piespiedu kolektivizācija, tika skaidri norādīts uz gaidāmajām represijām, zemes un citu īpašumu pārdalīšanu. Vienlaikus tika pasludināts, ka “*tagad strādnieki, zemnieki un darba intelīģence ir vienīgie pilntiesīgie Latvijas saimnieki.*”¹⁷ Okupācijas vara lauku mazāk turīgo iedzīvotāju atbalstu centās iegūt, solot tūlītējus materiālus labumus, bez maksas piešķirot zemi, atlaižot iepriekšējos parādus un atvieglējot nodokļu slogu nākotnē. Tika solīti arī izdevīgi saimniekošanas nosacījumi – valsts solīja palīdzību lauku meliorēšanā, zemes apstrādē un inventāra iegūšanā.

Šie piedāvājumi neapšaubāmi bija vilinoši Latvijas sīkzemniekiem, kā arī laukstrādniekiem. 1939. gadā Latvijas lauksaimniecībā (zemnieku saimniecībās, kas lielākas par 1 ha) strādāja 159 605 laukstrādnieki, no kuriem vairāk nekā 100 000 bija Latvijas pilsoņi (1938. gadā Latvijā strādāja 46 333 ārzemju laukstrādnieki, taču 1940. gadā to skaits bija ievērojami mazāks). 1940. gada sākumā Latvijā bija 71 779 zemnieku saimniecības, kuru platība bija mazāka par 5 hektāriem. Šīs

iedzīvotāju un īpašnieku kategorijas bija potenciālie ieguvēji okupācijas varas lauksaimniecības reformās. Neapšaubāmi, zināmu lomu spēlēja arī cilvēciskas rakstura īpašības – mantkārība, skaudība un ļauns prieks par to, ka bagātajiem tiek atņemts. Savukārt okupācijas vara ar zemes reformu centās šķelt lauku iedzīvotājus un vājināt spēcīgākās, lielākās zemnieku saimniecības. Abām šīm lietām bija jāatvieglo virsuzdevums – kolektivizācija. To savulaik bija atzinuši arī Latvijas PSR vēsturnieki.

KOLEKTIVIZĀCIJAS PIRMAIS POSMS (1940. GADA JŪLIJS – DECEMBRIS)

VALSTS PĀRVALDES PĀRVEIDOŠANA ATBILSTOŠI PSRS STANDARTIEM

1940. gada 21. jūlijā A. Kirhenšteina valdība ieguva Tautas saeimas akceptu un kļuva par Latvijas PSR Ministru kabinetu. Kad jūlija beigās A. Kirhenšteins devās un Maskavu lūgt Latvijas pievienošanu PSRS, no 1. augusta valdības sēdes vadīja V. Lācis, nākamais Latvijas PSR Tautas komisāru padomes (TKP) priekšsēdētājs. V. Lācis nekavējoties steidza apliecināt savu lojalitāti saimniekiem, burtiski pārpludinot Maskavu ar apsveikuma telegrammām PSRS politikajai un militārajai vadībai, piemēram, 6. augustā Padomju Savienības maršalam biedram Timošenko V. Lācis rakstīja: *“Ar dziļām pateicības un prieka jūtām Latvijas darba tauta sagaidīja lielo atbrīvotāju – Sarkanu armiju. Vairāk nekā 20 gadus mūsu dzīve līdzinājās cietumam, kur valdīja trūkums, bads, cilvēku pazemošana un nebrīve. Nu mums pavērušās visplašākās izredzes uz ekonomisko un kultūras attīstību.”*¹⁸

Līdzko okupācijas vara bija sevi legalizējusi, pasludinot padomju varu, sākās intensīva valsts pārvaldes pārkārtošana atbilstoši PSRS standartiem. 1940. gada 2. augustā tika pieņemts pirmais lēmums, kurš tika noformēts pēc PSRS standartiem kā valdības un Komunistiskās partijas kopējs lēmums: “Ministru kabineta un LKP CK lēmums”. Institūcijas, kuras nebija vajadzīgas, tika likvidētas, bet citas, daudz lielākā skaitā, izveidotas. Jāakcentē, ka institūciju likvidēšana notika pārsteidzoši civilizēti, ieceļot likvidatorus, kas savu darbu veica vairāku mēnešu garumā. Piemēram, Valsts prezidenta sekretariāts tika likvidēts tikai 1940. gada oktobrī, likvidators sadarbojās ar sekretariāta darbiniekiem (pēdējos rīkojumus parakstīja gan Valsts prezidenta sekretārs J. Grandaus,¹⁹ gan likvidators J. Banga²⁰), viņi tika atlaisti tikai pēc sekretariāta darbības izbeigšanas, dodot labus raksturojumus un izmaksājot algas, kā Latvijas Republikas likumdošanā bija noteikts, mēnesi uz priekšu.

Vienlaikus ar valsts pārvaldes reorganizēšanu notika intensīva tajā strādājošo atlase, ievērojami pieauga to darbinieku skaits, kas

ierādās no PSRS. Darbā pieņemšana vai norīkošana Latvijas PSR bija Maskavas – VK(b)P CK kompetence. Jebkurai augstai amatpersonai bija jāsaņem VK(b)P CK piekrišana savam darbam, tas attiecās ne tikai uz partijas, bet arī izpildvaras darbiniekiem, šāda atļauja bija jāsaņem arī zemkopības tautas komisāram J. Vanagam.²¹ Bet tiem, kas no PSRS rakstīja vēstules Latvijas PSR vadībai, ka vēlas strādāt un celt sociālismu Latvijā, tika norādīts, ka par šo jautājumu lemj VK(b)P CK, tāpēc jāvēršas tur. Maskavā šos jautājumus kārtoja Nikolajs Šataļins – VK(b)P CK Kadru pārvaldes priekšnieka vietnieks, nākamais VK(b)P CK Latvijas biroja vadītājs.²²

Latvijā tika izveidota struktūra, kura kontrolēja Latvijas PSR amatpersonu darbu, – PSRS TKP un VK(b)P CK pilnvarotā Latvijas PSR aparāts (pārvalde), kuru vadīja bijušais PSRS sūtnis Latvijas Republikā Vladimirs Derevjanskis.²³ Šī struktūra ne tikai koordinēja Latvijas PSR amatpersonu darbu, bet arī sistemātiski kontrolēja, kā šis darbs tiek veikts. Par kontroles rezultātiem tika informēta PSRS vadība Maskavā VK(b)P CK sekretāra un PSRS TKP priekšsēdētāja vietnieka līmenī. Visbiežāk sarakste notika ar CK sekretāru Andreju Andrejevu un PSRS TKP priekšsēdētāja vietnieku Anastasu Mikojanu, par Latvijā konstatēto tika informēta arī Latvijas PSR vadība, kura pēc tam rakstiski “pa punktiem” V. Derevjanskim par padarīto atskaitījās – ar konkrētiem datumiem, kad un par kuriem jautājumiem LK(b)P CK birojā lemts un runāts. Līdz ar to nav ne mazākā pamata apšaubīt Latvijas PSR varas institūciju patiesās funkcijas – tās bija tikai izpildinstitūcijas. Tām ļāva darboties noteiktā virzienā, taču tās tika rūpīgi kontrolētas. V. Derevjanska iecelšana šajā amatā nav nekāds pārsteigums – viņš kā prasmīgs gubernators sevi apliecināja jau Latvijas okupācijas un aneksijas laikā, labi pārzināja situāciju Latvijā.

1940. gada 25. augustā Ministru kabinets tika pārveidots par Tautas komisāru padomi. Par tās vadītāju tika iecelts bijušais iekšlietu ministrs V. Lācis, kurš jau sevi bija apliecinājis kā aktīvs un uzticams darbinieks. Iepriekšējais TKP priekšsēdētājs A. Kirhenšteins, kurš kādu laiku pat paspēja pabūt Latvijas PSR Valsts prezidenta godā, tika iecelts par Latvijas PSR Augstākās padomes Prezidija priekšsēdētāju – reprezentējošā postenī bez jebkādas reālas varas.

ZEMES REFORMAS REALIZĀCIJA UN REZULTĀTI

Literatūrā 1940. gadā izsludinātā zemes reforma tiek vērtēta dažādi. A. Aizsilnieks par vienu no reformas iemesliem min – “*lai zemniekos izklīdinātu jebkuras aizdomas par kolektivizāciju*”.²⁴ A. Stranga norāda, ka “*tās mērķis bija lielsaimniecību sagrāve un asu pretrunu veicināšana laukos*”, vienlaikus atzīstot, ka “*jaunie sīkzemnieki, īpaši Latgalē, kļuva par dedzīgiem padomju varas atbalstītājiem*”.²⁵ Taču diezin vai šī pētījuma autoram vajadzētu īpaši mēģināt no jauna pierādīt to, ko

jau ir atzinuši pat Latvijas PSR vēsturnieki: *“Padomju zemes reformas uzdevums bija sagatavot pamatu tālākai sociālistiskai lauksaimniecības attīstībai: sagatavot apstākļus pārejai no individuālām zemnieku saimniecībām uz kolektīvo lielsaimniecību ceļa, radot iespēju organizēt padomju saimniecības, kurām ne tikai jāražo lauksaimniecības produkcija, bet arī jābūt par sociālistiskām paraugsaimniecībām un jāsekmē visas lauksaimniecības sociālistiskā rekonstrukcija.”*²⁶

Latvijas PSR Ministru kabineta 1940. gada 29. jūlijā pieņemtais likums “Par zemi” bija Tautas saeimas 22. jūlija deklarācijas “Par zemi” loģisks turpinājums, kurš konkretizēja turpmāko rīcību lauksaimniecības zemes jautājumos:

1. Valsts zemes fondā tika ieskaitītas: zemes, kuras līdz šim bija valsts īpašumā un tai vairs nav vajadzīgas; visas baznīcu, draudžu un klosteru zemes; visas tautas ienaidnieku un zemes spekulantu zemes; tā daļa no bijušajiem īpašniekiem piederošās zemes, kas pārsniedza 30 hektārus.
2. No valsts zemes fonda līdz 10 hektāru lielumam paplašināmas sīksaimniecības, kuras līdz šim bija mazākas.
3. Pēc sīksaimniecību paplašināšanas zeme piešķirama jaunu saimniecību veidošanai (platībā līdz 10 hektāriem) Latvijas PSR pilsoņiem, kuru nodarbošanās ir lauksaimniecība, un obligātajā aktīvajā karadienestā iesauktajiem pilsoņiem, kuru nodarbošanās līdz dienestam bija lauksaimniecība.
4. Visa zeme, gan bijušajiem īpašniekiem atstātā, gan jaunajiem piešķirtā, nododama darba zemniekiem dzimtā lietošanā.

Zemes reforma tika realizēta triecientempā, LKP CK 1. augusta rezolūcijā nolēma to pabeigt līdz 25. septembrim. Vēlāk tika paziņots, ka darbs paveikts pat trīs dienas pirms noliktā termiņa. Galvenos ar zemes reformu saistītos jautājumus lēma LKP CK, vadoties pēc Maskavas norādījumiem. Maskavas norādījumi kavējās, taču pieņemt patstāvīgus lēmumus Latvijas amatpersonas baidījās, 15. augustā J. Kalnbērziņš LKP CK sēdē norādīja, ka *“ārkārtīga kļūda, ka zaudējam tempus pie agrārreformas izvešanas, jo gaidām oficiālus norādījumus. Grūtības ir ārkārtīgi lielas, praktiski jāsāk zemi mērīt.”*²⁷ Ātra reformas realizācija režīmam bija ļoti svarīga, ar to tika cerēts arī vairot savu atbalstītāju skaitu laukos. Praktisko reformas realizāciju veikt uzdeva Zemkopības ministrijai, zemes komisijai. Pēc oficiālajām ziņām, darbā piedalījās 1667 cilvēki, no tiem mērniecības darbos – 424, tika uzmērīti 134 439 objekti, zemi bija pieprasījušas 156 044 personas. Šie skaitļi gan jāvērtē kritiski, piemēram, norādītais zemes pieprasītāju skaits bija lielāks par tobrīd, 1940. gada rudenī, esošo laukstrādnieku un rentnieku kopskaitu. No otras puses, zemi pieprasīja arī sīksaimnieki, kā arī esošo saimniecību ģimeņu locekļi, šādā veidā cerot saimniecību saglabāt. Līdz 28. augustam zemi bija pieprasījusi jau 133 181 persona.²⁸

Viens no argumentiem, kas veicināja uzrādīt iespējami lielāku zemes pieprasītāju skaitu, bija parādīt – šāds daudzums cilvēku nebija apmierināts ar neatkarīgās Latvijas agrāro reformu un politiku. Taču ar zemes piešķiršanu radikāli palielināt padomju varas atbalstītāju skaitu laukos neizdevās, to apliecina vēlākās režīma grūtības, organizējot valsts pārvaldes institūcijas pagastos, – nodrošināties ar uzticamiem cilvēkiem neizdevās līdz pat kolektivizācijai.

Neraugoties uz to, ka oficiāli tika uzrādīts ievērojams zemes pieprasītāju skaits – vairāk nekā 150 tūkstoši, vismaz pusei pieprasītāju zemes piešķiršana tika atteikta uzreiz. Atteica esošo īpašnieku ģimenes locekļiem, kā arī vienas ģimenes vairākiem pārstāvjiem, piemēram, ja zemi pieprasīja tēvs un viņa dēls, kuram vēl nebija ģimenes.

Zemes reforma īpaši neveiksmīga bija Latgalē – novadā, kur patiešām bija vislielākais lauku iedzīvotāju blīvums un objektīvs zemes trūkums. Pēc jau pieminētajiem datiem, 28. augustā Latgalē tika saņemti 44 156 zemes pieprasījumi. 1940. gada 4. decembra Zemkopības TK dati liecināja, ka Latgalē bijuši tikai 15 367 zemes pieprasījumi, kuri ir reāli ņemti vērā un izskatīti, tātad tikai apmēram trešā daļa no iesniegumu kopskaita. Taču arī šis skaitlis ievērojami pārsniedza padomju varas iespējas, pagastos kā nepamatoti tika noraidīti vēl 6723 pieprasījumi. Līdz ar to par pamatotiem padomju vara atzina tikai 8644 no 44 156 iesniegumiem, bet Latgalē zemi piešķīra vien 1468 pretendentiem.²⁹

Nemot vērā, kādā tempā tika dalīta zeme, var izdarīt secinājumus par šī pasākuma kvalitāti. Vienīgie kritēriji bija atdalīt no lielākajām saimniecībām 10 hektāru lielus lauksaimniecības zemes gabalus, bet mežus pievienot valstij. 1941. gadā gan izrādījās, ka vairākiem tūkstošiem zemesgabalu pārējā Latvijas teritorijā saimniekus nevar atrast. Par kādu racionālu zemes apsaimniekošanu ne reformas gaitā, ne pēc tam neviens nerunāja, faktiskais tās mērķis bija nodrošināties ar zināmu zemes daudzumu, kuru vēlāk izmantot kolektivizācijas pirmajā posmā. Kopumā 597 072 hektāri zemes (pēc Latvijas PSR amatpersonu statistikas datiem) tika piešķirti bezzemniekiem un sīkzemniekiem. Pieņemot, ka sīkzemnieki spētu savu zemi apstrādāt patstāvīgi, to noteikti nevar teikt par lielāko daļu bezzemnieku. To atzina arī tā laika amatpersonas, jau septembrī atklāti norādot, ka jauno saimniecību apkalpošanai būs jāveido “mašīnu koplietošanas biedrības”.³⁰ **Ievērojamu šādu zemes platību, kuras to saimnieki paši nespēj apstrādāt, izdalīšana bija galvenais zemes reformas mērķis** (otrs svarīgākais, protams, bija lielo zemnieku saimniecību vājināšana). Šādā veidā tika nodrošināts darbalauks tā sauktajam valsts jeb sociālistiskajam sektoram laukos – mašīnu un traktoru stacijām (MTS) un mašīnu un zirgu iznomāšanas punktiem (MZIP). *“Latvijas laukos reformas rezultātā radās jauna, sociālistiska*

saimniecības forma padomju saimniecību (sovhozu) un MTS veidā,²³¹ – to atzina arī PSRS okupācijas laikā. Sākotnēji tika izsludināts, ka labākās zemnieku saimniecības kā “paraugsaimniecības” netiks sadalītas. Taču par patieso šīs saglabāšanas mērķi – nacionalizāciju precīzi liecina LKP CK 1. augusta sēdes protokols, kurā kāds Vladimirovs³² piedāvāja uz paraugsaimniecībām nosūtīt komisārus – identiski kā uz nacionalizētajiem uzņēmumiem.³³ Komisārus gan neaizsūtīja, bet drīz vien šīs saimniecības kļuva par MTS vai sovhozu mājvietām, bijušos īpašniekus padzenot. Zemkopības ministrijai uzdeva līdz 15. augustam veikt paraugsaimniecību uzskaiti un noteikt, kuras saimniecības saglabājamās. Tas bija ļoti viltīgs gājiens, jo paraugsaimniecības izvēlējās vietējās pašpārvaldes amatpersonas, kuras vēl nebija nomainītas un kuras lielākoties nebija sajūsmā par padomju varu un tās reformu. Saglabāšanai tika atlasītas patiesi labākās saimniecības, un tad, kad tās tika atņemtas, paši izraudzītāji bieži bija nepatīkami pārsteigti un lūdza šos lēmumus pārskatīt vai vismaz atļaut izraudzīt nacionalizācijai kādu citu saimniecību. Par to, ka jāatstāj vēl lielāks skaits nesadalītu saimniecību, zemes reformas īstenotāji steigā toreiz nepadomāja, mašīnu un zirgu iznomāšanas punktu veidošanai un sovhozu paplašināšanai jau vajadzēja nacionalizēt saimniecības ar 30 hektāriem zemes. Ļoti kritiski jāvērtē pieejamie statistikas dati par zemes reformā izveidoto saimniecību lielumu, tie noteikti ir neprecīzi, jo, ja tiem tic, tad jāpieņem, ka pārsteidzošā kārtā, neskatoties uz lauksaimnieciskās zemes izvietojuma īpatnībām, izdevās izveidot 47 487 identiska lieluma jaunas zemnieku saimniecības 474 870 hektāru apmērā, bet saimniecības, no kurām zemi atdalīja, saglabāja 30 hektārus katra. Vairāk var ticēt izveidojamo saimniecību skaitam.

1. tabula

ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU SKAITS LATVIJĀ,
PĒC ZEMES PLATĪBAS, 1940. GADA 22. JŪLIJĀ
(PIRMS ZEMES REFORMAS)³⁴

Platība	Saimniecību skaits
Līdz 5 hektāriem	71 779
5–10 hektāri	42 573
10–20 hektāri	78 214
20–30 hektāri	37 226
Vairāk nekā 30 hektāru	40 812
Kopā	270 604

2. tabula

ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU SKAITS LATVIJĀ,
PĒC ZEMES PLATĪBAS, 1940. GADA OKTOBRA SĀKUMĀ
(PĒC ZEMES REFORMAS)³⁵

Platība	Saimniecību skaits
Līdz 10 hektāriem	161 839
10–20 hektāri	78 214
20–30 hektāri	77 926
Vairāk nekā 30 hektāru	112
Kopā	318 091

Zeme tika sadalīta ļoti strauji, un statistika precīzi parāda zemes reformas rezultātus – izmaiņas platības ziņā skāra tās saimniecības, kuras bija lielākas par 30 hektāriem, un tās, kuras bija mazākas par 10 hektāriem. Reformas gaitā ļoti precīzi un principiāli tika ievērots noteikums – netika izveidota neviena jauna saimniecība, lielāka par 10 hektāriem, tāpat 10 hektāru lielumu nepārsniedza neviena sīksaimniecība, kura saņēma papildus zemes platību. Latvijā kopumā tika izveidotas, precīzāk būtu teikt – tika iedalīta zeme 47 487 jaunu zemnieku saimniecību veidošanai (oficiāli – 474 870 hektāru apmērā), kā arī tika piešķirta papildus zemes platība 22 882 saimniecībām 75 000 hektāru platībā.³⁶ Jaunizveidoto saimniecību dzīvotspēju uzskatāmi parāda ne tikai zemes platības, bet arī apbūve. 44 213 saimniecību (zemes gabalu) bija bez ēkām, 3262 – ar nepilnīgiem ēku komplektiem un tikai 4282 – ar ēkām.³⁷ Šie dati, visticamāk, ir par kopējo saimniecību skaitu (zemnieku un valsts), citi avoti liek secināt, ka vismaz 37 700 saimniecību rīcībā vēl 1941. gada martā nebija nekādu liellopu.

3. tabula

VALSTS KONTROLĒ ESOŠO SAIMNIECĪBU SKAITS
PIRMS UN PĒC 1940. GADA ZEMES REFORMAS³⁸

Novads	Saimniecību skaits 1940. gada 22. jūlijā	Saimniecību skaits 1940. gada novembrī
Vidzeme	768	2305
Kurzeme	403	1532
Zemgale	422	1893
Latgale	371	823
Kopā	1964	6563

Kā redzams, valsts ievērojami palielināja savā kontrolē esošo saimniecību skaitu (par 4599), arī Latgalē, neskatoties uz zemes trūkumu. No 12 745 līdz 29 068 hektāriem pieauga arī valsts kontrolē esošo saimniecību platība, taču tobrīd tas bija tikai viens procents no kopējās zemes platības.

4. tabula

ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU SKAITS LATVIJAS NOVADOS,
PĒC ZEMES PLATĪBAS, 1940. GADA 22. JŪLIJĀ
(PIRMS ZEMES REFORMAS)³⁹

Platība	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
Līdz 5 hektāriem	28 886	10 703	11 183	21 007
5–10 hektāri	5 137	3 728	4 220	29 488
10–20 hektāri	15 338	10 926	13 926	38 024
20–30 hektāri	13 447	7 221	6 549	10 009
Vairāk nekā 30 hektāru	18 460	7 820	10 445	4 087
Kopā	81 268	40 398	46 323	102 615

5. tabula

ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU SKAITS LATVIJAS NOVADOS,
PĒC ZEMES PLATĪBAS, 1940. GADA OKTOBRA SĀKUMĀ
(PĒC ZEMES REFORMAS)⁴⁰

Platība	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
Līdz 10 hektāriem	54 179	24 378	31 366	51 916
10–20 hektāri	15 338	10 926	13 926	38 024
20–30 hektāri	31 855	15 018	16 969	14 084
Vairāk nekā 30 hektāru	52	23	25	12
Kopā	101 424	50 345	62 286	104 036

Kā redzams, visvairāk zemes reforma skāra Vidzemi, kur bija visvairāk lielo zemnieku saimniecību (zeme tika iedalīta 20 156 jaunu zemnieku saimniecību, kā arī 1537 valsts kontrolē esošu saimniecību izveidei), bet vismazāk – Latgali, kur izdevās iedalīt zemi tikai nepilna pusotra tūkstoša saimniecību izveidošanai. Līdz ar to zemes reforma ievērojami sadrumstaloja lielsaimniecības, bet neapmierināja visus zemes pieprasītājus Latgalē. Valsts rezervēja ievērojamas zemes pla-

tības sovhozu veidošanai, valsts īpašumā esošās saimniecības zemes reformas gaitā netika sadalītas, kaut lielu to daļu apsaimniekoja privāti rentnieki. Arī šīm saimniecībām, tāpat kā “paraugsaimniecībām”, nākotnē bija jāklūst par sociālisma ieviešanas balstiem. Dalot lielās privātās zemnieku saimniecības, padomju vara vēlāk pārliecinājās, ka reālu zemes pieprasītāju ir pat mazāk nekā piedāvājamo zemes gabalu. Visi pieprasītāji zemi nedabūja tikai Latgalē (patiesībā – neliels skaits, tikai 566, pēc 1941. gada pavasara datiem), taču latgaliešiem zemi piedāvāja citos Latvijas novados. Lielākā daļa latgaliešu šādam piedāvājumam piekrita, dažādos dokumentos to skaits svārstās no 452 līdz pat 3619,⁴¹ taču interesanti, kā atšķirās brīvprātīgo izceļotāju skaits atsevišķos pagastos. Piemēram, Abrenes apriņķa Baltinavas pagastu pamest ar mieru bija 43 zemes pieprasītāji, taču tādu gandrīz nebija krieviski runājošajos apriņķa austrumu pagastos: Augšpils – divi, Purvmalas – viens, bet no Gauru, Kacēnu, Linavas pagasta – neviens. Starp līderiem piekrišanā pamest līdzšinējo dzīvesvietu bija arī Varakļānu un Kārsavas pagasta attiecīgi 37 un 30 zemes pieprasītāji. Diemžēl nav informācijas par Latgales zemes pieprasītāju nacionālo sastāvu, taču, ņemot vērā statistiku Abrenes apriņķī, latviešu valodas nezināšana varēja būt būtisks arguments vēlmei nepamest dzimto pusi. Kopumā Latgali (precīzāk – savu dzīvesvietu) pamest atteicās 124 zemes pieprasītāji. Visvairāk Latgales pārceļotājus uzņēma Jelgavas (110), Tukuma (81), Jēkabpils (66) un Valmieras (64) apriņķis, vismazāk – tikai pa vienam – Aizputes, Ventspils, Bauskas un Madonas apriņķis. Pārējā Latvijas teritorijā nepiešķirti (potenciāli brīvi) 1941. gada 6. martā bija vairāk nekā 4000 zemes gabali, no tiem gan lielākā daļa tika atzīta par “nekultivētām saimniecībām” (3116). Brīvu zemes gabalu nebija tikai pēc apstākļiem Latgalei tuvajā Ilūkstes apriņķī.⁴² “Brīvo” zemes gabalu skaits līdz 1. aprīlim bija pieaudzis līdz 5356,⁴³ no tiem par piemērotiem (вполне пригодные) tika atzīti 2436. Tātad ne tikai neviens nepieteicās uz sliktākas kvalitātes zemi, bet daudzi no zemes bija atteikušies. 24. aprīlī LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļa ziņoja, ka tiek gatavota vismaz 1500 latgaliešu zemnieku ģimeņu pārcelšana (переселение) uz citiem Latvijas novadiem, vienlaikus atzīstot, ka daudzi, kas sākotnēji piekrituši doties uz citiem apriņķiem, no tā jau atteikušies.⁴⁴ Radikālu risinājumu zemes trūkumam Latgalē piedāvāja VK(b)P CK un PSRS TKP pilnvarotais V. Derevjanskis, 1941. gada aprīļa vēstulē VK(b)P CK sekretāram A. Andrejevam lūdzot zemi latgaliešiem piešķirt Krievijā, mazapdzīvotos apgabalos bijušajā pierobežā, 350 kilometrus platā joslā.⁴⁵ Vēstulē izmantotā forma “*mēs lūdzam*” liek izvirzīt versiju, ka šo ideju atbalstījusi arī Latvijas PSR vadība. Šis “*zemes fonda papildinājuma*” projekts gan tālāk netika attīstīts, vismaz citu dokumentālu liecību par to nav.

Par realizētās zemes reformas patiesajiem mērķiem vislabāk liecina pašu tās organizētāju – LK(b)P CK amatpersonu – reformas pirmo rezultātu vērtējums. Lūk, ko ziņojumā LK(b)P CK vadībai 1940. gada 21. novembrī rakstīja LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļas vadītājs J. Salnis: “Šobrīd visas Latvijas PSR zemnieku saimniecības skaidri dalās trīs grupās:

Pirmā grupa – ar zemes platību līdz 10 hektāriem; tie ir bijušie kalpi un bezzemnieki, kuriem zemi piešķirā padomju vara, un sīkzemnieki. Šī grupa kopā ar vēl esošajiem kalpiem nenoliedzami ir mūsu balsts Latvijas PSR lauksaimniecības pāriešanai uz augstāku attīstības pakāpi – sociālistisku.

Otrā grupa – ar zemes platību no 10 līdz 30 hektāriem – tās ir galvenokārt saimniecības, kuras ir izveidotas 1920.–1921. gada zemes reformas laikā, t.i., muižnieku zemes sadalīšanas laikā. Ar šo grupu mums jāizveido pareizas attiecības un jāatrauj to no kulakiem – “pelēkajiem baroniem”.

Trešā grupa – ar zemes platību 30 hektāri – tie ir lielle zemes īpašnieki – “pelēkie baroni”, kuri patreiz ir ierobežoti zemes lietošanas tiesībās, taču joprojām ir saglabājuši savās rokās darba un ražošanas līdzekļus.”⁴⁶ Šis atzinums precīzi apliecina, ka sīksaimniecību izveidošana nebija populisms, vēlme mazināt bažas par kolektivizāciju vai ekonomiska kļūda. Zemes reformas mērķis bija radīt iespējami lielu sīku, nabadzībai nolemtu saimniecību skaitu, lai vēl vairāk laukos radītu sociālu noslāņošanos un pretrunas, izmantot šīs saimniecības kā ieroci kolektivizācijas īstenošanai. Arī tipveida jaunsaimniecības apbūves projekts, kuru piedāvāja Zemkopības TK, daudz vairāk bija piemērots ciematam nekā Latvijas viensētai – zem viena jumta istaba, klēts, kūts un šķūnis (!).⁴⁷

KOLEKTIVIZĀCIJAS PLĀNI UN LIKUMDOŠANAS SAGATAVOŠANA

Kā jau iepriekš tika konstatēts, amatpersonas publiski kategoriski noliedza kolektivizācijas uzspiešanu, taču jau 1940. gada otrajā pusē tika veikti vairāki pasākumi, kas tuvināja Latvijas lauksaimniecību PSRS pastāvošajai sistēmai. Atklāts ir jautājums, kad amatpersonas sāka izstrādāt reālus kolektivizācijas plānus. Taču var konstatēt, kad tās atklāti, šajā gadījumā ar to saprotot arī slepeno saraksti, par kolektivizāciju sāka runāt. Līdz šim atrastais senākais dokuments, kurā ir ne tikai runa par kolektivizāciju, bet pat izstrādāts tās plāns, ir datējams ar **1940. gada 21. novembri**. Tas ir LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļas vadītāja J. Saļņa ziņojums LK(b)P CK vadībai par realizētās zemes reformas rezultātiem. Šis dokuments neizraisa šaubas – zemes reforma bija daļa no Latvijas lauku sovietizācijas plāna, kopā ar zemes nacionalizāciju tas bija pirmais solis kolektivizācijas virzienā.

Pēc zemes reformas rezultātu analīzes, kurā kā panākums ir akcentēts plaša, padomju varai lojāla un *“pāreju uz sociālistisku ražošanas formu nākotnē noteikti atbalstoša”* (par to gan jāšaubās. – G. K.) sīkzemnieku slāņa radīšana, ir izklāstītas Latvijas PSR lauksaimniecības nākotnes perspektīvas:

“Pirmkārt, katrā apgabalā [ar to domāts novads. – G. K.] nekavējoties jānoorganizē sovhozi (2–3 katrā apgabalā), darbi tur jānostāda priekšzīmīgi, visi PSRS lauksaimniecības sasniegumi mehanizācijā, agrotehnikā, lopkopībā, meliorācijā utt. tajos ir jāpielieto un plaši jāizrāda ar tādu mērķi, lai katram parādītu un pierādītu lielsaimniecības priekšrocību pret Latvijas PSR sīksaimniecībām.

Otrkārt, lielu organizatorisku un saimniecisku lomu pakāpeniski lauksaimniecības pārejai uz augstāko savas attīstības pakāpi – sociālistisko Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē jānospēlē MTS [mašīnu un traktoru stacijām. – G. K.].

Tāpat Latvijas PSR lauksaimniecības sagatavošanā pārejai uz sociālistisku saimniekošanas ceļu organizatoriskā un audzinošā jomā ievērojamu lomu var nospēlēt esošās lauksaimniecības biedrības, kuras ir katrā pagastā, ar saviem statūtiem, viņās dalību ņem gandrīz visi, kuriem ir zeme, darbība un pašdarbība tajās ir attīstīta pietiekami plaši caur esošajām sekcijām – lopkopības, biškopības, putnkopības, lauksaimniecības mašīnu u.c. Dažām šīm biedrībām pieder ēkas, lauksaimniecības mašīnas, zeme utt. Nodrošinot šo biedrību vadīšanu ar mums uzticīgiem cilvēkiem, tās attiecīgi reorganizējot un nodrošinot to pilnīgu saimnieciskās darbības vadīšanu un organizēšanu no MTS puses, mēs virzītu to darbību mums nepieciešamajā virzienā.”⁴⁸

Tika atzīts, ka lielākajā daļā Latvijas novadu ir nepieciešami dažādi kolektivizācijas sagatavošanas darbi, bet par Latgali rakstīts: *“Nepieciešams nekavējoties organizēt lauksaimniecības arteļus, **Latgales lauksaimniecības nekavējoša pāreja uz sociālistisku ceļu** [šeit un turpmāk izcēlumi mani. – G. K.]. [..] Lai realizētu Latgales lauksaimniecības pāreju uz sociālismu, nekavējoties jāveic sekojoši pasākumi:*

1. Uzdot Latvijas PSR Zemkopības TK nekavējoties:

- *Uzsākt Latgalē plānoto 22 MTS komplektāciju ar pārbaudītiem kadriem, līdz 1941. gada pavasarim katru MTS nodrošināt ar 15–20 traktoriem (uz vienu MTS ir vidēji 26 000–36 000 ha apsējamas platības), nokomplektēt MTS ar kultivatoriem, sējmašīnām utt., lai 1941. gada pavasara sēju veiktu priekšzīmīgi un jau pirmajā gadā iegūtu augstu ražu.*
- *Sastādīt zemes ierīcības ģenerālplānu, kurā pilnībā iznīcināt starpgabalus zemes lietošanā un izvēlēties visērtākās vietas lauksaimniecības arteļu centriem.*
- *Plānot 1421 jaunas individuālas saimniecības celtniecību ar aprēķinu, lai tās koncentrētu biezi apdzīvotās vietās un*

pakāpeniski likvidētu atsevišķas, pa laukiem izmētātas saimniecības, kā tas jau ir izdarīts PSRS. Uz vietas atlasīt un ielānāt lauksaimniecības arteļu centrus, lai izvērstu sabiedrisku ēku (arteļu valžu, fermu, staļļu u.c.) paraugceltniecību.

2. *Ņemot vērā īpašu sadrumstaloto Latgales apvidus dabu, lielo ezeru un purvu skaitu, lauksaimniecības arteļiem ir jābūt apmēros nelieliem, 300–700 ha (apmēram 2000–2500 kolhoznieku).²⁴⁹*

Plānā raksturota gan Latgales, gan visas Latvijas viensētu sistēma (viennozīmīgi negatīvi), kā arī norādītas priekšrocības, kas tiks iegūtas, kolektivizējot lauksaimniecību, – lielu zemes gabalu radišana un darbaspēka izbrīvēšana citām nozarēm, piemēram, rūpniecībai. Ļoti būtiski, ka norādīts: celtniecība jāorganizē tā, lai veidotos ciemati, kas būtu piemēroti jaunveidojamo kopsaimniecību centriem. Par to, ka tas nebija tikai uz papīra uzlikts projekts, bet paralēli tika veiktas reālas iestrādes, liecina dokumenta nobeigums, kurā LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļas vadītājs rakstīja: *“Manā Latgales apmeklējuma laikā kopīgi ar Latvijas PSR AP prezidija locekli b. Niedrīti, ar mērķi noskaidrot visus lauksaimniecības trūkumus un jautājumus, kā arī ceļus to labošanai, runājot ar partijas biedriem, vietējiem darbiniekiem un zemniekiem Bīķernieku, Izvaldas, Višķu, Indras u.c. pagastos, tika noskaidrota absolūtā vairākuma vienprātīga vēlme sākt lauksaimniecības arteļu veidošanu, un es uzskatu, ka šī pareizā vēlme un absolūti nepieciešamā rīcība Latgales zemnieku dzīves radikālai uzlabošanai ir jāīsteno dzīvē.”⁵⁰* Minētais dokuments ir tiešā veidā saistīts ar vēl agrāku lauksaimniecības kolektivizācijas likumdošanas aktu sagatavošanu Maskavā.

1940. gada oktobrī Maskavā uzsāka likumdošanas izstrādi par MTS izveidošanu Latvijā. 26. oktobrī PSRS TKP un VK(b)P CK lūdza PSRS Zemkopības TK izdarīt savu slēdzienu par plāniem Latvijā izveidot plašu MTS tīklu, kā arī izstrādāt attiecīgu likumdošanu. Līdz decembrim PSRS Zemkopības TK tika sagatavots Latvijas PSR TKP un LK(b)P CK lēmumprojekts par MTS izveidošanu Latvijā, *“ar mērķi dot iespēju Latvijas PSR darba zemniekiem sasniegt to augsto lauksaimniecības līmeni, kādu sasniegušas citas brālīgās PSRS tautas [...] Latvijā izveidot 100 MTS ar 10 traktoriem katrā”*.⁵¹ Šis lēmums tika izstrādāts, balstoties uz Latvijas PSR TKP iesniegtajiem materiāliem, un paredzēja MTS organizēšanā *“izmantot valstij un sabiedriskām organizācijām piederošus zemesgabalus un būves, kā arī privātpersonām un uzņēmumiem nacionalizētus īpašumus”*.⁵² 17. decembrī PSRS Zemkopības TK izstrādāto likumprojektu nosūtīja PSRS TKP, kur tas tika noformēts kā PSRS TKP un VK(b)P CK lēmumprojekts *“Par valsts MTS organizēšanu Latvijas PSR”* un jau 18. decembrī nosūtīts uz Latviju. Lēmumprojekta pirmais punkts noteica: *“Lai sniegtu palīdzību nabadzīgajām un vidējām zemnieku saimniecībām Latvijas PSR*

savas zemes apstrādāšanā un **organizējamo kolhozu apkalpošanai, 1941. gadā Latvijas PSR organizēt 100 MTS, no tām 50 pavasarī.**" Savukārt sestais punkts noteica: "**Kolhoziem Latvijas PSR noteikt par 20% zemāku likmi, kā nabadzīgi – vidējām zemnieku saimniecībām, līdz 1941. gada 16. februārim apstiprināt Parauglīgumu ar MTS kolhozam un zemnieku saimniecībai.**"⁵³ Šie dokumenti ne tikai apstiprina to, ka Maskavā kolektivizācija vispār netika apšaubīta, bet arī ļauj noteikt precīzu nosprausto vienlaidu kolektivizācijas laiku – 1941. gada rudens. 100 MTS būtu jāapstrādā jau visa lauksaimniecības zeme, ne tikai padomju varas izveidotajās jaunsaimniecībās. To pierāda Latvijas PSR Zemkopības TK izstrādātā MTS izvietojuma shēma, kur, aprēķinot apstrādājamo sējumu platību katrai konkrētai MTS, to starpā bija sadalīta jau visu saimniecību zeme. Viļa Lāča rezolūcija uz likumprojekta bija īsa un kodolīga: "**Sastādīt atbildi – piekrītam.**"⁵⁴ Ar "profesionāļiem" tika stiprināta arī lauksaimniecības nozares vadība. No PSRS ieradās un 1940. gada 4. novembrī par LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļas vadītāja vietnieku tika iecelts Kārlis Cielavs, kurš iepriekš, trīsdesmitajos gados, bija ieguvis teorētiskas un praktiskas zināšanas kolektivizācijā Ukrainā.⁵⁵ 1941. gada janvārī viņš jau kļuva par Lauksaimniecības nodaļas vadītāju, nomainot enerģisko, taču mazizglīto vietējo komunistu J. Salni.

Līdz ar to šajos plānos ir precīzi uzskaitīti "instrumenti", kuri jāizmanto kolektivizācijas sagatavošanā: sovhozi, MTS un lauksaimniecības biedrības, kuras jāpakļauj MTS kontrolei. Tomēr kolektivizācijas organizētāji, izvērtējot vēl pirms okupācijas izveidoto lauksaimniecības biedrību struktūru un darbību, atzina tās par nederīgām "sociālisma veicināšanai" laukos un nolēma veidot pavisam jauna veida biedrības pēc PSRS parauga – zemes apstrādāšanas biedrības jeb TOZ. Vēl kāds būtisks aspekts – netika pieļauts tas, par ko visvairāk varas pārstāvji runāja, – brīvprātīga kolhozu dibināšana. Rēzeknes apriņķī tika izveidota kolhoza dibināšanas iniciatīvas grupa, protokolu par brīvprātīgu iestāšanos kolhozā parakstīja 23 cilvēki. Lūk, kā šo gadījumu komentēja LK(b)P CK Lauksaimniecības nodaļas vadītājs K. Cielavs: "**Rēzeknes apriņķī komjauniešu iniciatīva pēc būtības bija kulaku provokācijas sekas. Pēc Zemkopības TK instruktora ierašanās, kurš izskaidroja kolhozu veidošanas būtību, no 23 agrākās iniciatīvas grupas dalībniekiem palika tikai trīs, kuri vēlējās iestāties TOZā. Jelgavas apriņķī bija mēģinājums izveidot kolhozu no jaunsaimniekiem – bijušajiem kalpiem kopā ar lielu kulaku, uz viņa saimniecības bāzes. Viņi nosūtīja savu priekšsēdētāju uz republikas centrālajām iestādēm, lai noskaidrotu, vai tiks veikta "atkulakošana" utt. Tukuma rajonā pēc liela kulaka, kuram agrāk bija 12, bet tagad 4 kalpi, iniciatīvas tika izveidots TOZs, kura līgums tika noslēgts kā komerciālam uzņēmumam.**"⁵⁶ Pirmais zināmais gadījums, kas saistīts ar kolhoza izveidi, bija jau 1940. gada 10. jūlijā,

kad toreizējais tieslietu ministrs J. Pabērzs deva piekrišanu kolhoza izveidei Dmenes pagastā, taču vēlāk atklājās, ka kolhozu dibinājuši seši turīgi ebreju tirgotāji no Daugavpils, kuri neilgi pirms tam bija iegādājušies zemi un tādā veidā centās paglābt savu kapitālu no paredzamās nacionalizācijas. Šis gadījums radīja dažādas baumas, un pat iekšlietu ministrs V. Lācis saņēma vēstuli, kurā bija teikts: *“Kas tagad grib pirmais kalt sev laimi uz ierēdņu asarām, pieprasot viņu zemes gabaliņus sev priekš kolhoziem, – taču žīdi!”*⁵⁷ Saprotais, šādu pasākumu padomju vara nepieļāva.⁵⁸ Citi avoti min, ka 1941. gada jūnijā LK(b)P atzinusi trīs kolhozu izveidi, vēl citi, ka kolhozs “Staļina artelis” izveidots 15. jūnijā Abrenes apriņķī.⁵⁹ 1941. gada februāra beigās Latvijas PSR AP Prezidija sekretariāts no Abrenes apriņķa Gauru pagasta saņēma šādu vēstuli: *“Mēs, Epikas ciema pilsoņi, nolēmām sanākt uz sapulci, lai iepazītos, kā dzīvo PSRS kolhozieki. Izlasot biedra Staļina runu 1. Vissavienības kolhozieku kongresā, mēs visi vienbalsīgi nolēmām izveidot kolhozu pie mums. Tāpēc lūdzam Augstākās Padomes Prezidiju atļaut mums veidot kolhozu un palīdzēt noorganizēt, jo mums nav vadītāju, kuri zinātu kolhozu iekārtas kārtību.”*⁶⁰ Sekoja 19 paraksti un paskaidrojums, ka dažu rakstītnepratēju vietā parakstījušies N. Suharevs un I. Radionovs. 7. martā vēstule tika pārsūtīta tālāk – LK(b)P CK “tālākai rīcībai”. Ievēribu pelna fakts, ka gan pati Epikas ciema iedzīvotāju vēstule, gan turpmākā sarakste nekavējoties tika iekļauta “slepenajā” korespondencē. Atklāts ir jautājums, vai vispār kādu kolhozu var uzskatīt par dibinātu pirms Vācijas iebrukuma 1941. gada 22. jūnijā.

Līdz ar to jāsecina, ka tika plānota vispārēja kolektivizācija visā Latvijas teritorijā stingrā centralizētā varas iestāžu kontrolē. Nekāda “pašdarbība” netika pieļauta, visam procesam bija jānotiek piespiedu brīvprātīgā kārtā visā Latvijas teritorijā, pēc viena scenārija.

Kāds dokuments ļauj izvirzīt hipotēzi, ka ne visi Latvijas PSR vadībā vienprātīgi atbalstīja drīzu kolektivizāciju, uz to netiešā veidā norāda J. Saļņa vēstule J. Kalnbērziņam (1940. gada 4. decembrī): *“Jau-nākie dati par situāciju Latgalē apstiprina zemes trūkumu [...], un tas vēl vairāk apstiprina secinājumus, pie kādiem par Latgales lauksaimniecības nākotni jau agrāk nonāca Lauksaimniecības nodaļa.”*⁶¹

Zīmīgi, kā atšķiras V. Lāča runas stenogrammas latviešu un krievu valodā Latvijas Komunistiskās partijas 9. kongresā (1940. gada 17. decembrī), kur runa bija par lauksaimniecības nākotni. Runas teksts latviešu valodā: *“Ir Padomju Savienībā jau vietās, kur darbs ir mehanizēts līdz 95%, arī mums zemkopībā jāiet **pa to pašu mehanizācijas ceļu**, tas krasi pārgrozīs mūsu lauku tagadējo stāvokli.”*⁶² Runas teksts krievu valodā: *“В Советском Союзе есть **совхозы**, где работа механизирована на 95%. Мы **также должны идти этим путем**, это в корне переменит настоящее положение деревни.”*⁶³ (Padomju

Savienībā ir sovhozi, kur darbs ir mehanizēts par 95%. Mums arī jāiet pa šo ceļu, kas krasi pārgrozīs mūsu lauku tagadējo stāvokli.) No latviešu valodas teksta saprotams, ka jāiet pa “mehанизācijas” ceļu, bet no krievu valodas teksta var saprast, ka jāiet pa “sovhozu” ceļu. Ļoti ticams, ka šīs būtiskās atšķirības nav redakcionālas kļūdas, bet apzināta rīcība – nebaidīt latviešus un iepriecināt PSRS pārstāvjus. Sovhozu pieminēšana nebija nejaušība, tieši ar tā saukto padomju, tas ir, valsts saimniecību veidošanu bija jāsākas kolektivizācijai.

Šeit analizētie dokumenti liek izdarīt šādus secinājumus:

1. 1940. gada otrajā pusē tika sperti pirmie soļi kolektivizācijas virzienā – pārkārtota zemes lietošana, sagatavota nepieciešamā likumdošana un izstrādāti konkrēti kolektivizācijas plāni.
2. Okupācijas varas realizētā zemes reforma bija cieši saistīta ar kolektivizāciju, bija tās pirmais, sagatavojošais posms. Zemes reforma mainīja zemes lietošanu kolektivizācijai nepieciešamajā virzienā. Ievērojamas zemes platības tika piešķirtas cilvēkiem, kuri paši tās apstrādāt nespēja.
3. Pirmie ar kolektivizāciju tieši saistītie likumprojekti tika izstrādāti jau 1940. gada oktobrī Maskavā, bet konkrētu kolektivizācijas plānu izstrādāt pabeidza LKP CK Lauksaimniecības nodaļa 1940. gada novembrī.
4. Ar likumdošanu 1940. gada beigās tika noteikta kolektivizācijas atbalsta punktu – MTS, MZIP, sovhozu veidošana.
5. Vispirms kolektivizāciju veikt bija paredzēts Latgalē, bet visā Latvijā lauksaimniecības kolektivizācijai bija jānotiek 1941. gada otrajā pusē.

Galvenais padomju varas uzdevums bija individuālo zemnieku saimniecību apvienošana kopsaimniecībās – kolhozos un sovhozos, tā laika terminoloģijā runājot – pāriet uz sociālistisku ražošanas veidu. Historiogrāfijā bieži tiek uzdots jautājums – kurā brīdī un kur tika pieņemts lēmums par vispārēju kolektivizāciju Latvijā un vai tāds vispār bija. Domāju, ka šis jautājums ir jāaplūko plašākā kontekstā. Pavisam noteikti nevar runāt par lauksaimniecības kolektivizācijas plāniem līdz brīdim, kad pašā PSRS vēl tā īsti neticēja, ka Baltijas valstis tik vienkārši kļūs par PSRS sastāvdaļu, faktiski bez starptautiskiem sarežģījumiem. Par brīdi, kad PSRS vadība jau reāli ticēja Latvijas pilntiesīgai iekļaušanai PSRS sastāvā, var uzskatīt 1940. gada 21. jūliju, kad uz pirmo sēdi sanāca tā sauktā Tautas saeima, kura uzreiz pieņēma radikālus lēmumus – izsludināja padomju varu un lūdza Latvijas uzņemšanu PSRS. Savukārt no brīža, kad Latvijas PSR jau bija “pilntiesīga” PSRS locekle, īpašs, ģenerāls lēmums par lauku sovetizāciju vai kolektivizāciju vairs nebija jāpieņem, jo totalitārajā valstī netika pieļauti nekādi izņēmumi, par to, vai lauksaimniecība ir

jākolektīvizē, nevienam Maskavā neienāca prātā pat diskutēt, jautājums bija tikai – kad. Īpašu lēmumu, līdzīgi kā 1949. gadā, pieņemtu tikai tādā gadījumā, ja kolektīvizācija kavētos. Taču kolektīvizāciju uz vairākiem gadiem aizkavēja Vācijas uzbrukums PSRS 1941. gadā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ LVA, 101., 270. un 290. fonds.
- ² Limbažu Vēstnesis. – 1940. – 28. jūnijs. – 2. lpp.
- ³ Brīvā zeme. – 1940. – 8. jūlijs.
- ⁴ Ir pierādīta vairāku A. Kirhenšteina valdības locekļu saistība ar PSRS spēcienestiem. Sk.: Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga: Jumava, 2005. – 215. lpp. Savukārt LKP vadība (J. Kalnbērziņš, Ž. Spure, R. Neilands un daudzi citi) bija izgājusi īpašu apmācību PSRS, kur tika ieaudzināts svarīgs princips – izpildīt priekšniecības pavēles un nenodarboties ar pašiniciatīvu. Tas arī tika darīts – Ž. Spure PSRS vēstniecībā saņēma instrukcijas, un tās bez ierunām tika pildītas. Nav zināma neviena LKP iniciatīva, tas arī nepārsteidz, zinot šo komunistu izglītības līmeni un izpratni par to, kas ir valsts pārvalde.
- ⁵ Jānis Vanags dzimis 1907. gadā Kauņas guberņas Šauļu apriņķī. 1940. gada jūlijā, kad viņš kļuva par ministru, saprotamu iemeslu dēļ tautu neinformēja, ka gados jaunais augstāko izglītību ieguvušais agronoms ir Komunistiskās partijas biedrs jau no 1925. gada. Par J. Vanaga lojalitāti jaunajai varai uzskatāmi liecina viņa pašrocīgi 1940. gada rudenī aizpildīta VK(b)P CK adresēta anketa krievu valodā par ieņemamā amata (tobrīd jau zemkopības tautas komisāra) apstiprinājumu. Anketā J. Vanags sevi dēvēja par Ivanu Fricēviču. Savu vārdu krieviskoja pat retais no tā sauktajiem Krievijas latviešiem, kas ieradās darbā Latvijā. 1940. gada jūlijā J. Vanags kļuva par Tautas saeimas deputātu, bet decembrī – LK(b)P CK locekli.
- ⁶ LVA, 101. f., 1. apr., 8. l., 2. lp.
- ⁷ Limbažu Vēstnesis. – 1940. – 5. jūlijs. – 1. lpp.
- ⁸ Latvijas Kareivis. – 1940. – 23. jūnijs. – 1. lpp.
- ⁹ Jānis Salnis dzimis 1883. gadā, ieguvis 3 klašu izglītību, 1921.–1939. gadā strādājis par atslēdznieku un montieri Rīgā, īsu brīdi Rēzeknē. Viņa vienīgā saistība ar lauksaimniecību – “darbs pie kulaka” no 1894. līdz 1903. gadam. No 1939. gada oktobra – bezdarbnieks, 1940. gada 11. aprīlī arestēts par darbību LKP, taču pēc divām nedēļām atbrīvots it kā pierādījumu trūkuma dēļ. Vairākos dokumentos J. Salnis norādījis, ka par LKP CK Lauksaimniecības nodaļas vadītāju kļuvis jau 1940. gada maijā, savukārt citos, ka sācis strādāt LKP CK no 1940. gada 21. jūnija (no šī datuma droši vien saņēma konkrētu algu). Par CK locekli viņu ievēlēja jau 1939. gada rudenī. 1940. gadā viņš kļuva par Tautas saeimas deputātu.
- ¹⁰ LVVA, 1303. f., 1. apr., 55. l., 32. lp.
- ¹¹ Turpat, 56. lp.
- ¹² Darba Zemnieks. – 1940. – 26. jūlijs. – 5. lpp.
- ¹³ Turpat.
- ¹⁴ LVA, 101. f., 1. apr., 6. l., 17. lp.
- ¹⁵ Darba Zemnieks. – 1940. – 26. jūlijs. – 5., 6. lpp.

- ¹⁶ “Darba Zemnieks” sāka iznākt 1940. gada 26. jūlijā žurnāla “Sētā un Druvā” vietā.
- ¹⁷ Darba Zemnieks. – 1940. – 26. jūlijs. – 5. lpp.
- ¹⁸ LVA, 270. f., 2. apr., 4. l., 144. lp.
- ¹⁹ Jānis Grandaus darbu Latvijas valsts pārvaldē uzsāka jau 1921. gada 4. janvārī kā Satversmes sapulces kancelejas direktors, no 1922. gada līdz pēdējai Valsts prezidenta sekretariāta darbības dienai – 1940. gada 8. oktobrim viņš bija visu valsts prezidentu, K. Ulmani un pat A. Kirhenšteinu ieskaitot, sekretārs. Netika represēts un kā retais no tik augsta līmeņa amatpersonām nomira dabiskā nāvē 1942. gadā.
- ²⁰ LVVA, 1303. f., 1. apr., 29. l., 18. lp.
- ²¹ LVA, 101. f., 2. apr., 180. l., 130. lp.
- ²² Drīz pēc tam, kad padomju okupācijas vara atgriezās Latvijā 1944. gadā, tā izveidoja īpašu institūciju – VK(b)P CK Latvijas biroju, kas pēc būtības pildīja okupācijas administrācijas vadības funkcijas. Biroja galvenie uzdevumi bija kontrolēt Latvijas amatpersonu darbu un sovetizācijas procesu.
- ²³ Vladimirs Derevjanskis dzimis 1902. gadā Jaroslavlā. Kompartijas biedrs no 1931. gada, tanī pašā gadā absolvēja Ļeņingradas Metalurģijas institūtu. 1938. gadā rūpnīcas galvenais inženieris kļuva par diplomātu – PSRS sūtni Somijā un Latvijā, pēc Latvijas aneksijas – VK(b)P CK un PSRS TKP pilnvarotais Latvijas PSR. Jau kara laikā atgriezās ražošanas darbā, bija gan rūpniecības uzņēmumu direktors, gan tresta priekšnieks. Diplomāta karjeru neturpināja.
- ²⁴ *Aizsilnieks A.* Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. – [Stokholma]: Daugava, 1968. – 862. lpp.
- ²⁵ Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga: Jumava, 2005. – 222. lpp.
- ²⁶ Latvijas PSR vēsture. 3. sējums. – Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1959. – 406. lpp.
- ²⁷ LVA, 101. f., 1. apr., 6. l., 27. lp.
- ²⁸ Turpat, 2. apr., 283. l., 1. lp.
- ²⁹ Turpat, 282. l., 72. lp.
- ³⁰ Latvijas PSR APP Ziņotājs. – 1940. – Nr. 22–23.
- ³¹ Latvijas PSR vēsture. 3. sējums. – 409. lpp.
- ³² Ar šādu pseidonīmu LKP CK darbojās kāds tā sauktās Višinska komandas loceklis, kurš bija ieradies no Maskavas (sk.: Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – 216. lpp.).
- ³³ LVA, 101. f., 1. apr., 6. l., 11. lp.
- ³⁴ Turpat, 2. apr., 299. l., 13. lp.
- ³⁵ Turpat, 13., 14. lp.
- ³⁶ Šie skaitļi ir minēti arī Latvijas PSR zemkopības tautas komisāra vietnieka R. Blaua atskaitē par zemes reformas rezultātiem (Latvijas PSR APP Ziņotājs. – 1940. – Nr. 22–23). Vēlāk Latvijas PSR amatpersonas publicēja datus, ka zeme ir piešķirta 51 762 bezzemniekiem un 23 321 sīkzemniekiem ir saņēmis piegriezumus. Šo informāciju ir jāvērtē kritiski, jo ne visi zemes gabali bija domāti zemnieku saimniecību veidošanai. Amatpersonu atskaites liecina, ka ievērojamu zemes gabalu skaitu paturēja valsts. Metodoloģiski precīzāk ir nodalīt zemnieku saimniecību skaitu no valsts saimniecību skaita. Iepazīstoties ar historiogrāfiju, jāsecina, ka līdz šim gan Latvijas PSR, gan Latvijas Republikas un trimdas vēsturnieki

savos darbos ir izmantojuši kopējo jaunizveidoto zemes gabalu skaitu. Šo datu izcelsme, visticamāk, ir Latvijas PSR zemkopības tautas komisāra J. Vanaga ziņojums par palīdzības sniegšanu nabadzīgajām un vidējām zemnieku saimniecībām, kur, zemnieku saimniecībām pieskaitot valsts pārņemtus zemesgabalus, skaits ir palielināts (LVA, 611. f., 1. apr., 6. l., 287. lp.). Sk., piem.: Latvijas PSR vēsture. 3. sējums. – 409. lpp.; Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – 222. lpp.; *Aizsilnieks* A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. – 863. lp.

³⁷ LVA, 611. f., 1. apr., 6. l., 287. lp.

³⁸ Turpat, 101. f., 2. apr., 182. l., 61. lp.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Turpat, 282. l., 72. lp.

⁴² Turpat.

⁴³ A. Aizsilnieks, izmantojot 1943. gada vācu avotu, min vēl lielāku skaitli 1941. gada maijā – 7000 saimniecību (sk. *Aizsilnieks* A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. – 684., 685. lpp.).

⁴⁴ LVA, 101. f., 1. apr., 48. l., 9. lp.

⁴⁵ Turpat, 52. l., 113. lp.

⁴⁶ Turpat, 2. apr., 181. l., 60. lp.

⁴⁷ Latvijas PSR APP Ziņotājs. – 1940. – Nr. 23.

⁴⁸ LVA, 101. f., 2. apr., 182. l., 63. lp.

⁴⁹ Turpat, 64., 65. lp.

⁵⁰ Turpat.

⁵¹ Turpat, 270. f., 1. apr., 24. l., 2. lp.

⁵² Turpat, 1. l., 88. lp.

⁵³ Turpat, 75.–80. lp.

⁵⁴ Turpat, 87. lp.

⁵⁵ Kārlis Cielavs (dokumentos krievu valodā sevi dēvēja par Celovu Karlu Ivanoviču) dzimis 1898. gadā Bauskas apriņķī. No 1915. gada latviešu strēlniekos, jau 1917. gadā pieslēgās boļševikiem, iestājoties Sarkanajā gvardē. Sarkanajā armijā karoja līdz 1924. gadam (atskaitot krišanu vācu gūstā 1918. gada 24. februārī, taču jau 1919. gadā atgriezās Sarkanajā armijā). No ierindnieka uzkalpojis līdz pulka komandierim. No 1921. līdz 1924. gadam piedalījās cīņās pret Ukrainas neatkarības piekritējiem, arī pēc demobilizācijas palika Ukrainā, līdz 1930. gadam strādāja milicijā. 1930. gadā pēc VK(b)P aicinājuma iestājās institūtā, kur izmācījās par mehāniķi. 1933. gadā kļuva par MTS politdaļas priekšnieka vietnieku, tad politdaļas vadītāju, pašas MTS priekšnieku. Bijis arī rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs, 1939.–1940. gadā dzirnavu kombināta direktors. Viņa pieredzi kolektivizācijas realizēšanā novērtēja VK(b)P CK, 1940. gadā nosūtot uz Latviju.

⁵⁶ LVA, 101. f., 1. apr., 48. l., 10., 11. lp.

⁵⁷ Turpat, 270. f., 1. apr., 331. l., 39. lp.

⁵⁸ *Aizsilnieks* A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. – 865. lpp.

⁵⁹ Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – 224. lpp.

⁶⁰ LVA, 290. f., 1.c apr., 3. l., 9. lp.

⁶¹ Turpat, 101. f., 2. apr., 282. l., 85., 86. lp.

⁶² Turpat, 1. apr., 2. l., 8. lp.

⁶³ Turpat, 1. l., 19. lp.

Gatis Krūmiņš

THE FIRST STEPS TOWARDS COLLECTIVIZATION OF LATVIAN AGRICULTURE IN 1940

Summary

The primary goal for Soviet rule in Latvian agriculture was consolidation of individual peasant farms into collective farms (kolkhozes and sovkhoses). In Soviet terminology that meant “industrialization of agriculture,” transferring it to the form of socialistic work. After occupation and annexation of the Baltic States in 1940 it was not necessary to make a general decision in Moscow about collectivization in Latvia, or in the Baltic States. Latvia was part of the USSR, but in such totalitarian State as the USSR, all agriculture was collectivized. The question regarding collectivization in Latvia was only – when.

In the second half of 1940 first steps towards collectivization were realized. Rules of land use were changed, legislative acts prepared and a plan of collectivization was developed.

Land reform, realized by occupation power in 1940, was envisaged in the first level of preparations for collectivization. It changed land use towards the direction necessary for collectivization. A considerable proportion of the total amount of land was allocated to citizens who could not manage this land, as it was without dwelling-houses, outhouses or without agricultural machinery and livestock.

The first draft laws directly related to collectivization were developed in October 1940 in Moscow, the first plan of collectivization was completed in the Department of Agriculture by Latvian Communist Party in November 1940.

At the end of 1940 preparations for collectivization support base started – machine tractor stations, horse and machine lease (rent) stations and sovkhoses were founded.

At first collectivization was planned in Latgale (east Latvia), but in the second half of 1941 in all territory of Latvia.

Progress in collectivization of Latvian agriculture was blocked only because of German invasion in 1941.

Iesniegts 16.09.2009.